

TARBIYACHILARDA KASBIY KOMPETENTLIKNING RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

TECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN TEACHERS

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Zomin tumani 11-MTT tarbiyachisi M.Nuraliyeva

Annotatsiya: ushbu maqolada MTT tarbiyachilarining kasbiy mahoratlari, mashg'ulotlarni tashkil etish uchun qanday sharoitlar yaratishlari, faoliyatlarni o'tkazish metodlari va texnologiyalari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy mahorat, pedagogik texnika, pedagogik muloqot, pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyat, pedagogik ijod.

Annotation: This article provides information about the professional skills of Organisation of Preschool education teachers, ways to create conditions for organizing training, methods and technologies of activity.

Key words: professionalism, pedagogical technique, pedagogical communication, pedagogical delicacy, pedagogical skill, pedagogical creativity.

Аннотация: В данной статье представлена информация о профессиональных навыках педагогов организация дошкольного образования, способах создания условий для организации обучения, методах и технологиях деятельности.

Ключевые слова: профессионализм, педагогическая техника, педагогическое общение, педагогическая деликатность, педагогическое умение, педагогическое творчество.

Tarbiyachi kasbi sharaflı, lekin juda murakkab kasb. Yaxshi kasb egasi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik

nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g'oyalar bayon etiladi, yosh individual xususiyatlarini e'tiborga olish ta'kidlanadi.

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo'sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritish zarur. Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi.

Inglizcha “competence” tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita “qobiliyat” ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorini namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi.

“Kompetentlik” tushunchasi ta'lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. **Shuningdek**, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi: Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi 1. Ijtimoiy

kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko‘rsatish ko‘nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub’ektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko‘zga tashlanadi. Ular o‘zida quyidagi mazmuni ifodalaydi:

1) psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog‘lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta‘lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o‘z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

2) metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta‘lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilash, metod va vositalarni **maqsadga muvofiq tanlay olish**, metodlarni samarali qo‘llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo‘llash;

3) informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma‘lumotlarni izlash, yig‘ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o‘rinli, samarali foydalanish;

4) kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o‘zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

5) innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta‘lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;

6) kommunikativ kompetentlik – ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, **ularni tinglay bilish**, ularga ijobiy ta‘sir ko‘rsata olish.

3. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish,

malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

5. Ektremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Pedagog olimlarning ishlarida kompetentlikni pedagogik nuqtai nazardan yanada kengroq va sinchiklab o'rganish imkonini beradigan turli jihatlari va tarkibiy qismlari ajratib olingan va o'rganib chiqilgan.

S.E. Shishov tomonidan kompetentlikning quyidagi ta'riflari keltirilgan:

-o'qish o'rganish tufayli egallangan bilimlar, tajriba, qadriyatlar va moyilliklarga asoslangan umumiy layoqatlilik; bilim va vaziyatlar o'rtasidagi aloqani o'rnatish bilish qobiliyati, muammoga mos keladigan hal etish yo'lini topish (kompetentlik deb aytish uchun birorbir vaziyatda namoyon etiladigan taqdirdagina joiz bo'ladi, namoyon etilmagan kompetentlik – kompetentlik emas, yashirin imkoniyatlar bo'lib qolsa ham katta gap).

Maktabgacha ta'lim hayoti kichik pedagogik jarayon bo'lib, turli xil pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa pedagogdan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab qiladi. Har bir pedagog-tarbiyachi :

- pedagogik faoliyatga qobiliyatli, ijodkor, ishbilarmon; milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlarni, barkamol;

- O'zbekistonning mustaqil davlat sifatida taraqqiy etishiga ishonadigan, vatanparvarlik burchini to'g'ri anglagan, e'tiqodli fuqaro; ixtisosga doir bilimlarni,

psixologik, pedagogik bilim va mahoratni, shuningdek nazariy ilmlarni muqammal egallagan;

- pedagoglik kasbini va bolalarni yaxshi ko'radigan, har bir bola ulg'ayib, yaxshi inson bo'lishiga chin ko'ngildan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishiga ko'maklashadigan;

- erkin va ijodiy fikrlay oladigan, talabchan, adolatli, odobli bo'lmog'i darkor.

Davlatimizning maktabgacha ta'lim tizimiga qo'yayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan pedagog-tarbiyachiga bog'liq. Hozirgi kunda ta'lim- tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlar:

- tarbiyalanuvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatsevar, erkin fikrli, ongli barkamol inson qilib o'stirish pedagog-tarbiyachilar zimmasiga yuklatilgan pedagogik mahoratning nazariy metodologik asoslari bilan qurollantirish;

- pedagogik mahoratning pedagogik texnika, pedagogik muloqot, pedagogik nazokat, pedagogik qobiliyat kabi tarkibiy qismlari haqidagi malakalarni yechish; pedagogik mahoratni mustaqil shakllantirish ko'nikmalarini hosil qilish;

- egallangan pedagogik-psixologik bilimlar asosida shaxsiy pedagogik mahoratni yaratish malakalarini hosil qilishdan iborat.

Avvalo tarbiyachining kasbiy mahoratiga ta'rif beraylik. tarbiyachining kasbiy mahorat - bu ma'lum shaxsiy (bolalarni sevishi, mehribonligi, hayrixohligi va h.k) va kasbiy (bilimdonligi, javobgarlikni his qilishi, ijodkorligi eruditsiyasi va

h.k.) fazilatlarining yig'indisi hisoblanib, u pedagogik-psixologik, usuliy tayyorgarligida, bolalarni tarbiyalashning optimal yo'llarini izlab topishida namoyon bo'ladi. Shuning uchun tarbiyachining kasbiy mahorat, bilimdonligi, zukkoligi, ijodkorligi bilan birga shaxsiy sifatlarni ham takomillashtirishni ham taqozo qiladi.

Murabbiy faoliyat mahoratini qanday fazilatlar belgilaydi? Mohir pedagog avvalo mafkuraviy tayyorgarlikka ega bo'lishi lozim. Bu deganimiz milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analarni bo'lishi va ularni bolalar ongiga yetkazib, tarbiyalanuvchilarni otabobolarimiz yaratgan boy merosga hurmatini tarbiyalay olishi kerak. Buning uchun

avvalo murabbiyning o'zi milliy qadriyatlarning mohiyat mazmunini chuqur anglashi, ularga hurmat, e'tiqodi bo'lishi darkor.

Ijtimoiy hayot qonunlarini aniq tushunish, milliy-ahloqiy qadriyat, mafkura mazmunini anglash tarbiyalanuvchilarda bobolar, ajdodlar ruhiga hurmatni, ilmiy dunyoqarash asoslarini tarbiyalash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Faoliyatlar kishini o'ziga duch kelgan hodisalarni tahlil qilish va umumlashtirish tajribasi bilan boyitiladi. Pedagogik malaka bu egallangan bilim va ko'nikmalarni faoliyatning ma'lum turini egallab olish, yaxshi bajara olish qobiliyatidir. Bu fahm-farosat va bilimlarning chinakam ilmiyligi, tarbiyadagi qiyinchiliklarning engishga qodir bo'lgan nufuzli rahbarlik bolalarqalbining qandayligini his qilish mahorati, ichki dunyosi nozik va zaif bo'lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashish, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziyaga bo'lgan qobiliyat mujassamdir.

Shuni alohida qayd qilib o'tmoq zarurki, pedagogik kasbi murakkab va ma'suliyatli kasbdir. Ushbu kasbning sharafliigi va murakkabligi shu bilan belgilanadiki, u doimo ongning yagona sohibi bo'lgan inson bilan muloqotda bo'ladi. Ongli va tirik jonzot esa aqliy, ruhiy, hamda jismoniy jihatdan doimo rivojlanishda bo'ladi. Shuning uchun, ham doimo muloqotda bo'lganda, unga ta'sir ko'rsatish uchun muntazam ravishda psixologiya, tarbiya nazariyasi kabi fanlarni mukammal o'rganib, o'z kasbiy mahorati ustida muttasil ish olib borishi kerak. Bu tarbiyachilarda pedagogik – psixologik va metodik tayyorgarlikni ta'minlaydi. Pedagogik mahorat - pedagogik jarayonda tarkib topadi. Pedagogik jarayon esa kasbiy va shaxsiy tayyorgarlikni yo'lga qo'yib, bo'lajak mutaxassisni mehnatga, hayotga tayyorlash uchun davlat, jamiyat, millat va kelajak avlod oldida javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Suning uchun pedagog shaxsiy va kasbiy fazilatlar egasi bo'lishi lozim. Pedagogning shaxsiy fazilatlarini sirasiga iymon–e'tiqodi, dunyoqarashi, ijtimoiy ehtiyoj va faolligi, odo–axloqi, fuqarolik burchlarini hi qilishi, ma'naviyati, dilkashligi talabchanligi qat'iyiligi va maqsadga intilishi, insonparvarligi, huquqiy bilimdonligi va hokazolar kiradi Bular pedagoglarda kasbiy xususiyatlarni o'zida tarbiyalab borishga ko'maklashadi.

Yuqorida qayd etib o'tilgan va pedagogik mahoratga berilgan ta'rif, hamda - tarbiyachining professiogrammasi xususiyatlari va pedagoglarga qo'yiladigan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-madaniy talablardan keli chiqib pedagogika nazariyasi pedagogik mahoratni quyidagi asosiy komponent (tarkibiy qism)lardan iborat bo'lishi lozimligini ifodalaydi:

- pedagogik muomala;
- pedagogik texnika;
- pedagogik qobiliyat;
- pedagogik madaniyat; -
- pedagogik nazokat;
- pedagogik ijod.

Bularning barchasi xususiy mohiyat-mazmun kasb etsada, ular yaxlit holda-tarbiyachi (pedagog)ning kasbiy malakalarining mazmunini ifodalaydi. Zero, pedagogik texnika-o'qitish, ta'sir ko'rsatish, ta'lim tarbiya oluvchilarga o'z his-tuyg'ulari, bilimlari, axloqiy fazilatlarini o'zlatish texnologiyasini ifodalasa, pedagogik muomala-kasbiy faolligining bir ko'rinishi bo'lib, ta'lim-tarbiyada shu jarayon ishtirokchilarining o'zaro ta'sir va hamkorligini aks ettiradi.

Pedagogik mahorat tizimida pedagogik nazokat (takt)-pedagogning pedagogik maqsadga muvofiq, foydali, qimmatli harakatlarining o'lchovi, me'yori va ta'sir vositasining chegarasi sifatida xarakterlanadi. Pedagogik mahoratning qayd qilingan tarkibiy qismlari pedagogning kasbiy xususiyatlarini boyitadi va uni mohirlik sari yetaklaydi va tarbiyachida pedagogik mahorat malakalarining tarkib topishiga yordam beradi. Ammo, o'z kasbining mohir ustoz bo'lish uchun faqatgina ularga tayanib, ish tutish kutilgan natijani bermasligi mumkin. Buning uchun muntazam ravishda pedagogik fikrlash, pedagogik o'ylash, pedagogik ish tutish lozim bo'ladi. Bu deganimiz, o'z faoliyatini pedagogik hodisalarni, vaziyatlarni tahlil qilish, ularning har bir bog'lanish joylarini anglashga intilish, kunlik natijalarni mustaqil ravishda tahlil qilishi va yangi ta'lim-tarbiyaga doir g'oyalarni avvalgilari bilan taqqoslay olishga odatlanishi ham lozim bo'ladi. Asosiy pedagogik-psixologik muammolarni topa olish

ularni hal etishning eng qulay yo'llarini topish ustida o'ylash ham kerak. Pedagogning kasbiy pedagogik tayyorgarligi shartli ravishda quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

1) pedagogning shaxsiy fazilatlar bo'yicha tayyorgarligi; 2)

pedagogning ruhiy - psixologik tayyorgarligi;

3) pedagogning ijtimoiy-pedagogik va ilmiy-nazariy jihatdan tayyorgarligi;

4) pedagogning maxsus va ixtisoslikka oid uslubiy bilimlarni egallab borishi.

Mashg'ulotlarni puxta o'tkazishda esa quyidagi asosiy shart – sharoitlar bo'lmog'i muhimdir:

- tarbiyachi bolalarni ilmiy psixologik pedagogik taraqqiyoti xususiyatlarining asoslarini qonuniyatlarini bilish.

- bolalarni matematik tasavvurlariga uning taraqqiyotidagi - ilmiy sistemani bilish.

- har bir yosh guruhidagi elementar matematika tasavvurlarini o'rgatish dasturini ya'ni ish mazmunini bilish.

- bolalarni o'rgatish metodik usullarini egallash, ya'ni ishni qanday olib borish.

- o'rgatish dastur materialini egallash faqat maxsus mashg'ulotdagina amalga oshirilishini bilish.

- har bir mashg'ulotda son-sanoq faoliyati bilan birgalikda boshqa matematik tushunchalari:

- kattalik, shakl, tevarak atrof, vaqt tushunchasini rejalashtirishni bilish.

- mashg'ulotlar didaktik prinsip asosida tuzilishini bilish.

- mashg'ulotlarda turli analizatorlardan keng foydalanish.

- ko'rgazmali materiallardan keng foydalanish eng asosiy shart sharoitlardan biri ekanligini bilish har bir bolaning tarqatiluvchi material ishlashi va har bir mashg'ulotning asosiy sharti ekanligini bilish kerak.

Shunday ekan, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyaghisi maktabgacha yoshdagi bolalarni to'laqonli maktab ta'limiga sifatli tayyorlash uchun avvalo o'zi barcha yuqoridagi aytib o'tilgan fazilatlarga, qobiliyatlarga, pedagogik-psixologik mahoratga, mashg'ulotlarni tashkil etish shart-sharoitlarini bilib, to'g'ri olib borish, texnologiyalarni to'g'ri qo'llay olish malakalariga ega bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: —Fan va texnologiya nashriyoti, 2013.
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Qarshi. Nasaf: 2000.
3. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Met.qo'll.U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Inog'omova. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012.
4. Pedagogika fanidan izohli lug'at / Tuzuvchilar J.Yu.Hasanboev va boshq. – Toshkent: —Fanvatexnologiya nashriyoti, 2009.
- 9) Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya.– T.: